

CONKBAYIRI'NDA ATATÜRK'ÜN HAYATINI KURTARAN SAAT

ATATURK'S LIFE SAVER POCKET WATCH AT THE CONK HILL

Mevlüt ÇELEBİ*

ÇELEBİ, Mevlüt, (2018), "Conkbayırı'nda Atatürk'ün Hayatını Kurtaran Saat", Belgi Dergisi, C.2, S.16, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yaz 2018/II, ss.744-759.

Öz

Çanakkale Muharebeleri'nin Mustafa Kemal Paşa'nın askeri kariyerinde önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Buna ilaveten Çanakkale, tarihte, Atatürk'ün yaralandığı yer olarak da iz bırakmıştır. Atatürk'ün 10 Ağustos 1915 günü Conkbayırı'ndaki çarpışmalarda bir şarapnel parçasıyla yaralanmasını bir cep saati önlemiştir. Bu saat, Atatürk tarafından Çanakkale'de birlikte görev yaptığı Alman Generali Liman von Sanders'e hediye edilmiştir. Bu saatin akibeti konusunda tam ve sağlıklı bilgiye sahip değiliz. Von Sanders'in 1929'da ölümünden sonra saatin kime ve nasıl geçtiği tam olarak bilinmemektedir. Çalındığı ya da bir Amerikalıya satıldığı görüşleri kesin değildir. Bu saati üreten Omega firması, 1939'da Atatürk'ün von Sanders'e hediye ettiği bu saati bulmak için bir kampanya başlattı. Türk basınında da bu tarihten itibaren saatin akibeti hakkında çeşitli yazılar yayınlandı. Saatin bulunması ve Türkiye'ye geri getirilmesi konusunda yapılan çeşitli girişimler istenilen sonucu vermemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Atatürk, Atatürk ve Çanakkale, Atatürk ve Liman von Sanders, Atatürk'ün Saati*

Abstract

It is known that the Gallipoli Campaign have an important place in Mustafa Kemal Pasha's military career. In addition, Canakkale, at the time, also left its mark as the place where Atatürk was injured. This pocket watch prevented Atatürk from being injured with a piece of shrapnel in the fighting at Chunuk Bair on 10 August 1915. This pocket watch was presented to the German General Liman von Sanders who worked with Atatürk in Gallipoli. We do not have full and healthy knowledge of the fate of this pocket watch. After death of von Sanders in 1929, it is not known exactly to whom and how this pocket watch was handed down. It is not certain that this pocket watch was stolen or sold to an American. The Omega company, which produces the watch, launched a campaign in 1939 to find the watch. Turkish press also published several articles about the fate of the pocket watch since that date. Various attempts made for finding the pocket watch and be brought back to Turkey have not yielded the desired results.

Keywords: *Atatürk, Atatürk and Gallipoli, Atatürk and Liman von Sanders, Atatürk's pocket watch*

Giriş

I.Dünya Savaşı'nın en kanlı çatışmalarının yaşandığı cephelerinden biri de Çanakkale Cephesi'dir. İngiltere ve Fransa, önce denizden, başaramayınca karadan Çanakkale Boğazı'nı geçmek için bütün güçleriyle saldırdılar. İtilaf Devletleri bakımından, Çanakkale'de bir cephe açılmasının ana sebebi, İstanbul'u ele geçirmek suretiyle Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakarak kolay bir zafer kazanmaktı. Sosyal çalkantılar içerisinde bunalan Müttefikleri Rusya'ya askeri malzeme yardımı göndermek de diğer önemli bir amaçtı. Çanakkale Cephesi iki kısımdan meydana gelir. 19 Şubat-18 Mart 1915 tarihleri arasında yapılan

*Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti ABD, mevlut.celebi@ege.edu.tr, (orcid.org/0000-0001-8244-661X)

deniz savaşları ve 25 Nisan 1915-9 Ocak 1916'da cereyan eden kara savaşlardır. Savaş başladıktan hemen sonra, bazı zorlamalar olmuşsa da, Çanakkale Boğazı'na asil saldırılar 19 Şubat 1915'de İngiliz ve Fransız donanmalarının Kumkale ve Seddülbahir tabyalarını dövmeleriyle başladı. Dünyanın en güçlü donanmalarının saldırılarına Türkler, yetersiz toplarıyla karşılık vermeye çalıştılar. İngiliz ve Fransız gemilerinin bombardımanları, aralıklarla 17 Mart'a kadar devam etti. 18 Mart sabahı Fransızlar Anadolu yakasını, İngilizler de Rumeli yakasını döverek Boğaz'dan geçmek için harekete geçtiler. Bir gece önce Nusrat mayın gemisiyle Boğaz'a mayın döşeyen Türk birlikleri, 7 saat süren cehennem gibi bombardımana direndiler. Menzile girene kadar atış yapmayan Türk topçusunun olağanüstü isabetli ateşi karşısında şaşkınlığa uğrayan İngiliz ve Fransız donanmaları ağır kayıplar verdiler. Agamemnon, Queen Elizabeth gibi dünyanın en ünlü savaş gemilerinin bulunduğu 7 gemisini kaybeden İtilaf Devletleri, Boğazları geçemeyeceklerini görerek, donanmalarını geri çektiler.

Denizden Çanakkale'yi geçemeyen Müttefikler, 25 Nisan 1915 sabahı Çanakkale Cephesi'nin kara savaşlarını başlattılar. İki taraftan da ağır kayıpların verildiği kara savaşları 9 Ocak 1916'ya kadar devam etti. Denizden sonra karadan da Çanakkale'yi geçmeyi başaramayan İngiliz ve Fransızlar, geri çekilmek zorunda kaldılar.

Bilindiği gibi Atatürk, I. Dünya Savaşı başladığında Sofya'da askeri ataşe olarak görev yapmaktaydı. Mustafa Kemal, Bulgaristan'ın yaklaşmakta olan savaşta nasıl bir siyaset izleyeceğine dair ilgili makamlara raporlar gönderdi. Savaşın yaklaşmakta olduğunun farkında olan Mustafa Kemal Bey, Osmanlı Devleti'nin savaş dışında kalamayacağını düşünüyordu. Gelişmeler tahminleri doğrultusunda gelişti. Savaş başladıktan sonra aktif görev almak için ısrarla Genelkurmay'a başvurular yaptı. Nihayet 18 Ocak 1915 tarihinde 19. Tümen Komutanı olarak atandı. Emrindeki birliği savaşa hazırlayan Atatürk, kara savaşlarının başlamasıyla birlikte önemli görevler üstlendi ve büyük askeri başarılar kazandı. Atatürk'ün Çanakkale Cephesi'ndeki rolü hakkında, komutanı ve aynı zamanda yazıya konu olan saati hediye ettiği Alman Generali Liman von Sanders¹ özetle şunları yazar: *"İlk askerî başarısını Trablusgarp'ta gösteren Mustafa Kemal, sorumluluk ve görevden zevk duyan bir komutan özelliği taşıyordu. Daha 25 Nisan sabahı 19. Tümenle ve hiçbir yerden emir almaksızın kendiliğinden çatışmaya katılarak düşmanı kıyıya kadar püskürtmüş ve bundan sonra üç ay süreyle kırılmaz bir güçle sürekli düşman saldırılarına karşı koymuştu. Ona tam anlamıyla güvenilebilirdi. Kocaçimen dağına ve bitişiğindeki Conkbayırı tepesine, Mustafa Kemal'in kendisinin düzenlediği ve yönettiği taarruzla düşman piyadesi, bu tepelerin kuzey yamaçlarına doğru geri sürüldü."*²

1 Otto Liman von Sanders: 1855 yılında bugünkü Polonya toprakları içinde kalan Slupsk (eski adı Stolp) kentinde doğdu. Osmanlı Devleti ile Almanya ilişkilerinin geliştiği dönemde 1913 yılının sonlarında Osmanlı ordusunda yenileşme çalışmalarına katkıda bulunmak üzere Alman askeri heyetinin başkanı olarak İstanbul'a geldi. Birinci Dünya Savaşı'nda 1915 baharında Çanakkale'deki Beşinci Ordu komutanı oldu. 1917 ve 1918 yıllarında Mareşal von Sanders Dördüncü, Yedinci ve Sekizinci Orduların bir araya getirilmesi ile oluşan Yıldırım Orduları komutanlığına getirildi. Bu ordu, Filistin ve Suriye'nin İngilizlere karşı savunulmasında görev yaptı. Bu cephenin İngilizler tarafından yarılması sonucu, 1918 Eylülünde Halep'e çekilerek ordunun komutasını Mustafa Kemal Paşa'ya bıraktı ve Almanya'ya gitmek üzere İstanbul'a döndü. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından bir süre İstanbul'da gözaltında tutuldu. Ardından Alman askerlerini Almanya'ya geri götürmek üzere görevlendirildi. Gemiyi gittiği Malta'da Şubat 1919'da savaş suçlusu olarak tutuklandı ve bir süre orada kaldı. 1929'da Almanya'nın Münih kentinde öldü. Türkiye'de görev yaptığı yıllara ait hatıralarını ilk olarak 1919'da Berlin'de yayınladı. (Liman von Sanders, Fünf Jahre Türkei, Verlag von August Scherl, Berlin 1919, 408s.) Kitap, yayımlandıktan hemen sonra Türkçeye tercüme edilerek "Türkiye'de Beş Sene/Türkiye'de Beş Yıl" başlıklarıyla pek çok defa yayımlandı.

2 Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl I*, Çeviren: Örgün Uğurlu, Cumhuriyet Kitapları, Ankara 1999, s.112.

A- Atatürk'ün Conkbayırı'nda Yaralanması

Ocak 1939'da Türk gazeteleri, Atatürk'ün Çanakkale'de, Conkbayırı'nda hayatını kurtaran saati üreten İsviçreli saat firması Omega'nın, saati aradığını, saati ve yerini bildirene mükafât vereceğini haber verdiler. Gazetelerdeki bu haberler, olayı ve Atatürk'ün Liman Von Sanders'e hediye ettiği saatin akıbetini gündeme getirdi. Gazetelerde yer alan haberleri ve sonraki gelişmelere geçmeden önce, 1915'de meydana gelen olayı hatırlatmamızda fayda bulunmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Muharebelerine ait hatıralarını ilk olarak Ruşen Eşref Ünaydın'a anlattı. Bu görüşme Mustafa Kemal Paşa'nın Akaretler'deki evinde, 24-28 Mart 1918 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu mülakat, aynı yıl Yeni Mecmua'nın Çanakkale Zaferi için hazırlanan özel sayısında "Mülakatlar" kısmında "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat" başlığı ile yayınlanmıştır.³ Ruşen Eşref, sohbetin 10 Ağustos 1915 Conkbayırı Muharebeleri kısmını şöyle anlatmıştır:

"Mustafa Kemal Bey, derhal oradaki kumandanlarla beraber hücum saflarının önüne geçmiş. Askere düşmanın kaçmaya hazırlandığını fakat buna müsaade etmeyeceğimizi söylemiş. 'Bunun için benim ileriden kırbaç sallayarak vereceğim işaret üzerine hepiniz düşmana atılacaksınız' demiş. Beş on adım ileriye yürüdüktan sonra işaretini verince zabitan ve efradın tereddütsüz bir aslan savletiyle düşmana saldırdıklarını görmüş. Bu hücumun karşısında düşmanın kâmilten ezildiğini, hiç silah kullanma fırsatına vakit bulamamış olduğunu anlamış.

- Ortalık açıldıktan sonra idi ki, diyor, düşman Conkbayırı'nı gerçekten cehenneme çevirmişti. Denizden, karadan büyük çaplı topların muhtelif cinste mermileri Conkbayırı semasında bitmez tükenmez yıldırımlar vücuda getiriyordu.

Buraya kadar muhaveremizi, sakın bir vaziyette dinleyen Yüzbaşı Cevat Bey, Paşa'nın yaveri, kalın, sertliği hoşça giden bir sesle: 'Bu şarapnel misketlerinden bir tanesi de Paşa'nın göğsünü okşamıştır' dedi.

- Nasıl? dedim.

Paşa tespihi ile oynuyordu. Cevat Bey, parlak çizmelerindeki mahmuzlar şıkırtı yaparak, göğsünün sol tarafındaki nişan kurdeleleri sırası ve ipek kordonu kabara ine şöyle anlatıyordu:

- Evet, sağ tarafta ceketimde bir kurşun yeri gördüm. Yanımda bulunan zabıt:

- Efendim vuruldunuz!, dedi. Ben böyle bir söz şüyu bulursa askerimizin kuvve-i maneviyesi üzerinde yapacağı tesiri düşündüm. Elimle zabitin ağzını kapadım, 'Sus!' dedim.

Cevat Bey devamla:

- Bir şarapnel misketi göğsünün sağ tarafına tamam saatinin bulunduğu cebe isabet etmiştir. Saat parça parça oldu. Fakat o darbe Paşa'nın göğsünde hafif bir leke bırakmaktan başka ileri geçmemiştir, dedi.

- O saat sizin için tarihi bir saattir. Görebilir miyim efendim? dedim.

³ Ruşen Eşref, "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat", Çanakkale, 5/18 Mart 331/1915, Yeni Mecmua'nın Fevkalade Nüshası, (18 Mart 1918), Hilal Matbaası, İstanbul 1918, ss.130-143.

Paşa:

- O saatin enkazını bu muharebeden sonra Liman Paşa Hazretleri hatıra olarak aldılar. Bana da kendilerinin aile asalet armasını havi bulunan saatlerini verdiler.

Cevat Bey saati gösterdi. Omega markalı siyah bir saat. Arkasında bir taç ve L.Z. markaları. Paşa'nın kırılan saati Mekteb-i Harbiye'den beri sakladığı Omega markalı kuvvetlice bir talebe saati imiş."⁴

Mustafa Kemal Paşa, Conkbayırı'nda 10 Ağustos 1915 günü yaşanan çatışmaları anlattığı bölümde, "şayan-ı endişe bir an" altbaşlığıyla, saatin parçalanmasını ve yaralanmasını özetle şöyle anlatıyor:

"Gecenin perde-i zalâmı tamamen kalkmıştı. Artık hücum ânı idi. Saati baktım, dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti. Düşmanın piyade, mitralyöz ateşi başlarsa ve kara ve deniz toplarının mermileri bu sıkı nizamda duran askerimiz üzerinde bir defa patlarsa, hücumun adem-i imkanına şüphe etmiyordum. Hemen ileri koştum. Fırka kumandanına tesadüf ettim. O da ve her ikimizin refakatimizde bulunanlar beraber olduğu halde hücum safının önüne geçtik. Gayet seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selam verdim ve dedim ki: 'Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvela ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız!'

Kumandan ve zabıtlere de işaretime askerlerin nazar-ı dikkatini celb etmelerini emrettim. Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim... Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılınçları ellerinde zabıtllerimiz kırbacımın aşağı inmesiyle ahenin bir kitle halinde şîrâne bir savletle ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman şiperleri içinde âsumâni bir gulguleden başka bir şey işitilmiyordu: Allah Allah Allah!

Düşman silah istimaline vakit bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca mücadele neticesinde ilk hatta bulunan düşman kâmilin imha edildi... Conkbayırı tepesi askerlerimizin eline geçtikten sonra düşman karadan ve denizden tevcih ettiği seri ve kesif topçu ateşiyle Conkbayırı'nı cehenneme çevirmişti. Semadan şarapnel, demir parçaları yağmuru yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabetli daneleri yerin içine girdikten sonra patlıyor, yanımızda, kenarımızda büyük lağımlar açıyordu. Bütün Conkbayırı kesif dumanlar ve ateşler içinde kaldı. Herkes mütevekkilâne akıbeta muntazır duruyordu. Etrafımız şüheda ve mecruhin ile doldu.

Muharebe meydanında cereyan eden hali temaşa ederken bir şarapnel parçası göğsümün sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücuduma nüfuz edemedi. Yalnız kalınca derin bir kan lekesi bıraktı. Bu saat enkazını bilâhare, bugünün hatırası olmak üzere, Liman Paşa'ya verdim. O da, aile asalet armasını hâvi, kendi saatini bana verdi."⁵

4 Ruşen Eşref, "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat", Çanakkale, 5/18 Mart 331/1915, Yeni Mecmua'nın Fevkalade Nüshası, (18 Mart 1918), Hilal Matbaası, İstanbul 1918, s.141. Ruşen Eşref, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı bu mülakattaki bu olayı daha sonra da yayınladı: Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s.43-45. Bu olay başka pek çok yerde tekrarlanmıştır. Sadece birkaç örnek için bakınız; *Tan*, 31 Temmuz 1936; Enver Behnan Şapolyo, *Kemâl Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958, s.150-152.

5 Mustafa Kemal, *Anafartalar Muhârebâtı'na Ait Tarihçe*, Yayınlayan: Uluğ İğdemir, TTK Basımevi, Ankara 1990, s.54-56.

Yaralanma olayına Atatürk'ün dışında tanık olanların anlatımlarından da söz etmek gerekiyor. Mustafa Kemal Paşa'nın yaralanmasına tanıklık eden Nuri Conker de şöyle anlatır:

"10 Ağustos (1915) günü, Atatürk, muharebeyi Conkbayırı tepesinin hemen gerisinde bulunan 8. Fırka karargâhından takip ve idare ediyordu...8. Fırka karargâhının bulunduğu yerde, yıkık bir topçu gözetleme yeri vardı. Bu gözetleme yeri, şöyle böyle bir sığınak teşkil ediyordu ama Atatürk ile maiyeti erkânından kimsenin oraya girmek aklına bile gelmiyordu. Halbuki o mevzi şiddetli bir topçu ateşine mâruzdu... Bu arada, bir şarapnel misketi Atatürk'ün göğsünün sağ tarafına isabet ederek küçük bir delik açmıştı. Yanında bulunan emir zabiti süvari mülazimi Saim (Polatkan) bir emir telakki ederken bu küçük deliği görmüş; kumandanına:

- Vurulduz efendim, demişti.

Genç zabit, o vakit şu cevabı almıştı:

- Sus. Benim yaralandığım duyulursa kuvve-i maneviyenin bozulması ihtimali vardır.

Atatürk, göğsüne kuvvetle bir şeyin çarptığını duymuş, vücuduna bir kurşun veya şarapnel misketi isabet ettiğini anlamış fakat genç süvari mülazimine söylediği düşünceyle askerlerini şevkini bozmamak için aldırmamıştı. Biraz sonra, saatine bakmak istediği zaman, şarapnel misketinin saatine isabet ederek parçaladığını görmüştü."⁶

Conkbayırı'nda Mustafa Kemal Bey'in yaralanmasına şahit olan 64. Alay Kumandanı Yarbay Servet Bey (Yurdatapan) olayı şöyle anlatır:

"Süngü hücumu esnasında, Conkbayırı tepesinde onun yanıdaydım. Düşmanın şiddetli topçu ateşi başladıktan biraz sonra, elini birden göğsüne götürdüğünü gördüm. Heyecanımı sezen o metin asker, parmağını ağzına götürerek, başını, kaşlarını kaldırarak, bana sükût ve sükun işaret etti."⁷

Türk görgü tanıklarının yanı sıra Alman kaynakları da Mustafa Kemal Bey'in yaralandığı hakkında bilgiler vermektedir. Çanakkale kara savaşlarında 9. Tümen Komutanı olarak görev yapan Hans Kannengiesser, Anafartalar Grup Kumandanı Albay Mustafa Kemal'in bizzat silaha sarıldığı çatışmalarda "göğsüne isabet eden bir şarapnel parçası, cep saatini parçaladı fakat Conkbayırı'nı temizlemede başarılı oldu"⁸ ifadesini kullanmaktadır.

Kurmay Albay Haydar Mehmet Alganer, Mustafa Kemal Bey ile Liman von Sanders arasındaki sahneyi şöyle anlatır:

"Akşama doğru Mustafa Kemal Bey, kurmay başkanıyla beraber karargâhımıza geldi. Liman von Sanders Paşa'ya kendi kumandası altında kendi işaretiyle yapılan piyade süngü hücumu hakkında, ayakta Fransızca izahat veriyor. Mustafa Kemal Bey:

- Bütün cephe üzerinde piyademiz Conkbayırı'nda tutunmaya çalışan düşmana benim işaretimle süngü hücumuna geçti ve düşmanı denize kadar sürdü. Bu esnada benim

6 Abidin Daver, "Nuri Conker ve Conkbayırı Muharebeleri 5", *Cumhuriyet*, 23 İnkicânun 1937.

7 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1. Cilt (1881-1919), (10. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s.256.

8 Hans Kannengiesser, Çanakkale'de Türklerle Beraber, Çeviren: Mehmet Serez, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.223.

göğsüme bir mermi parçası isabet etti, saatimi kırdı. Bu saat benim canımı kurtardı. Müsaade ederseniz, bugünkü muvaffakiyetin hatırası olarak bu saati size takdim edeyim.

Sonra saatini çıkardı. Liman von Sanders Paşa'ya verdi. Hepimiz ayaktayız. Bu anda, bu ulvi manzaranın şâhidi olan bizlerin geçirdiğimiz heyecanı tarif imkansızdır. Bu heyecan, gözlerimizde sevinç ve iftihar yaşları topladı. Liman von Sanders Paşa'nın heyecandan titrediğini, gözlerinin buğulandığını gördüm. Yürekten kopan tebrik ve teşekkür hitabeleriyle, Mustafa Kemal Bey'in uzattığı saati aldı. Ona karşı kendi aile markalı saatini çıkardı ve:

- Sizin de, benim pek büyük takdir ve tebriklerimin bir nişanesini ve büyük muvaffakiyetinizin hatırasını yâd ettirecek olan şu saatimi kabul etmenizi rica ederim, dedi ve ona kendi saatini verdi.”⁹

-

1931'de Liseler için yazılan Tarih kitabının dördüncü cildinde şarapnel parçasının Atatürk'ü yaralaması hakkında şu bilgi verilmiştir: “Conkbayırı Muharebesinden bir mermi parçası bu Türk kahramanının tam kalbinin üzerine gelmişti. Fakat cebindeki saate çarptığından saat parçalanmış, Türkün müstakbel hayat tarihi için büyük vazifeleri hâmil olan Büyük Adam kurtulmuştu.”¹⁰

O günün koşullarında maddi değeri büyük olan söz konusu saatin Atatürk'e kim tarafından verildiği hakkında bir mutabakat bulunmamaktadır. Atatürk ve olaya tanık olanlar bu konuyu aydınlatacak bilgi vermemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakatında Ruşen Eşref, “Paşa'nın kırılan saati Mekteb-i Harbiye'den beri sakladığı Omega markalı kuvvetlice bir talebe saati imiş” ifadesini kullanıyor. Az sonra ele alacağımız gibi, bu saati bulmaya çalışan Omega firmasının yetkilisi Fazlı Balkan, saatten “ana yadigarı” olarak bahsetmektedir. Atatürk'ün hep yanında yer alan Afetinan ise, “babasından kalma”¹¹ olarak söz eder. Atatürk için manevi değeri olan bu saati kendisine kimin hediye ettiğinden ya da miras kaldığından söz etmeyişi de dikkat çekicidir. Çocukluğuna ait hatıralarını fırsat buldukça yakınındakilere anlatmaktan zevk alan Atatürk, saat hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Babasına ait son derece kıymetli olacak böyle bir hatırayı, bir Alman subayına hediye etmesi de bize uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Bütün bu varsayımlar bir yana, Ruşen Eşref'in verdiği bilgiyi en sağlıklı bilgi olarak kabul edecek olursak, en az 10 yıldır kullanmakta olduğu saatini Liman von Sanders'e hatıra olarak vermesi gerçeğiyle karşı karşıyayız.¹²

9 Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s.256-257; Lord Kinross, *Atatürk, Bir Millet'in Yeniden Doğuşu*, Sander Yayınları, İstanbul 1984, s.155, dipnot: 1; Fikret Günesen, *Atatürk ve Çanakkale, Mustafa Kemal'in Doğduğu Yer: Çanakkale*, İleri Yayınları, İstanbul 2006, s.339.

10 *Tarih IV*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.22.

11 A. Afetinan, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, İstanbul 1999, s.10.

12 Atatürk'ün, kendisine ait bu saati Alman generali Liman von Sanders'e hediye ettiği konusunda en küçük bir kuşku olmadığı halde Cemil Koçak, bir televizyon programında yanlış bilgiler vererek şöyle konuştu: “O saati Atatürk'e Alman paşa Liman Von Sanders hediye etmişti. Bu saat Çanakkale çarpışmaları esnasında Atatürk'ün hayatını kurtarmıştı. Atatürk de bir zaman sonra o saati yeniden Alman Paşa'ya iade etmişti. Hayat kurtaran o saat daha sonra Alman Paşa'nın evine giren hırsız tarafından çalındı.” <http://www.internethaber.com/ataturku-kurtaran-saati-hirsiz-calmis-321898h.htm>. Eklenme tarihi: 17/01/2011, 18:12; Güncelleme: 29/10/2015, 10:34. (Erişim: 29 Nisan 2018; 23.15)

B- Basında Saat Hakkında ilk Haberler

Atatürk'ün von Sanders'e hediye ettiği saat hakkında 1920 ve 1930'larda kamuoyuna herhangi bir bilgi yansıdığına rastlamadık. Sadece, Von Sanders'in, Atatürk'ün saatini kıymetli bir hediye olarak sakladığını biliyoruz.¹³ Saatin yeniden kamuoyunun gündemine gelip akıbeti hakkında çeşitli tartışmaların yapılması Atatürk'ün vefatından kısa bir süre sonradır. Konuyla ilgili ilk haberi veren gazetelerden biri olan Son Posta ve Haber gazetelerinde 16 Ocak 1939 tarihli nüshalarında şu bilgilere rastlanıyor:

(Son Posta, 16 Ocak 1939)

“Çanakkale’de Atatürk’ün Hayatını Kurtaran Saat. Bir fabrika saati 250 bin Frank’a almak istiyor. İzmir 15. İsviçre’deki maruf saat fabrikası, İzmir’deki mümessiline gönderdiği bir telgrafnameda, Conk bayırında Atatürk’ün hayatını kurtaran saatin aslının veya fotoğrafının kimde bulunduğunu bildirene 1000 İsviçre Frank’ı vereceğini, saati de 250 bin Frank’a satın alacağını bildirmiştir. Saati, General Leymanın ölümünden sonra bir Amerikalı almıştı.”¹⁴

General Leyman’ın ölümünden sonra bir Amerikalı almıştı.”¹⁴

Bu ilk haberden sonra Cumhuriyet¹⁵, Yeni Sabah¹⁶ ve Son Telgraf¹⁷ gibi ulusal gazeteler birbirlerini tekrarlayan haberler verdiler. Yerel bir gazete olan İzmir’de yayınlanan Yeni Asır gazetesi, konu hakkında daha ayrıntılı bilgi verdiği gibi, Atatürk’ün saatini arayan İsviçre firmasının Omega olduğunu da haberinde bildirdi:

13 Emekli Albay Haydar Mehmet Alganer, Münih’te konsolosluk yaparken görüştüğü Liman von Sanders Paşa’nın bu saati çok kıymetli bir hatıra olarak sakladığı bilgisini veriyor. Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale’nin Komutanları*, MB Yayınevi, İstanbul 2006, s.169, Dipnot:173.

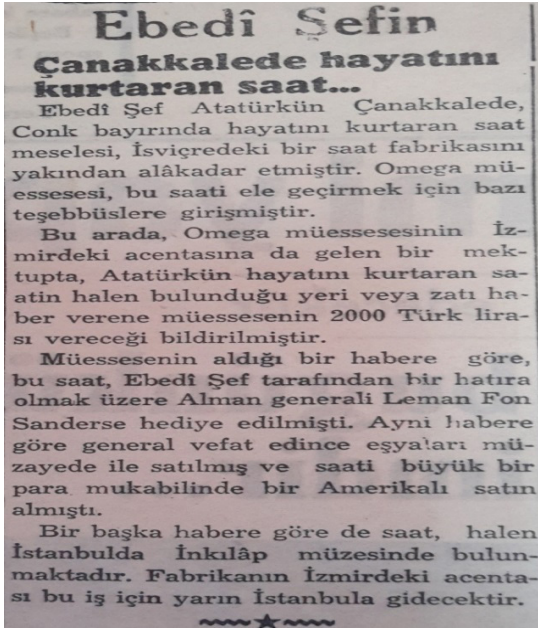
14 *Son Posta*, 16 İkincikânun 1939; *Haber*, 16 İkincikânun 1939. İki gazetede farklı tek bilgi, saatin, akıbeti hakkındadır. Son Posta, saatin bir Amerikalı tarafından satın alındığı şeklinde kesin bir ifade kullanırken Haber, bir Amerikalı tarafından alındığının zannedildiğini yazmıştır.

15 Cumhuriyet gazetesi, “Atatürk’ün hayatını kurtaran saati arıyorlar” başlığıyla gelişmeleri şöyle duyurdu: “Merkezi İsviçre’de bulunan bir saat fabrikası, İzmir’deki acentesine gönderdiği bir mektupta, Çanakkale’de Atatürk’ün hayatını kurtaran saati bulana 250 bin Frank vereceğini vaat etmiştir. Kumpanya, ayrıca bu saatin kimde olduğunu bildirene 1000 Frank verecektir.” *Cumhuriyet*, 17 İkincikânun 1939.

16 Yeni Sabah’ın “Atatürk’ün Tarihi Saati Aranıyor” başlıklı haber şöyleydi: “İsviçre’nin tanınmış saat fabrikalarının mümessillerinden biri dün İzmir’den şehrimize gelmiştir. Bu zat, Çanakkale muharebesinde Ulu Şef’imiz Atatürk’ün Conkbayırında hayatını kurtaran saati aramaktadır. Mümessil, şimdiye kadar yaptığı tahkikat neticesinde Ulu Şef’in canını kurtararak parçalanan bu saati Atatürk, o zamanlar Liman von Sanders Paşa’ya hatıra olarak hediye etmiş ve Liman Paşa, Almanya’da vefat ettiği zaman eşyaları müzayede ile satılmış olduğundan bu saati Amerika zenginlerinden biri değerli bir fiyatla almıştır. Mümessil diğer bir ihtimale göre bu saatin İnkılap Müzesi’nde olduğunu söylemektedir. Eğer saat İnkılap Müzesi’nde de yoksa fabrika, o zaman saatin bulunduğu yeri bilene 2 bin Lira mükâfat verecektir.” *Yeni Sabah*, 20 Kanunusani 1939.

17 Son Telgraf kısa haberinde şunları yazıyor: “Merkezi İsviçre’de bulunan bir saat fabrikası İzmir’deki acentasına gönderdiği bir mektupta, Çanakkale’de Atatürk’ün hayatını kurtarmış olan saati bulana 250 bin Frank ve bu saatin kimde olduğunu haber verene 1000 Frank vereceğini bildirmiştir.” *Son Telgraf*, 17 2 inci Kânun 1939.

Yeni Asır'ın "Atatürk'ün Tarihi Saati Aranıyor" başlıklı haber şöyledir:

(Yeni Asır, 17 Ocak 1939)

"İsviçre'nin tanınmış saat fabrikalarının mümessillerinden biri dün İzmir'den şehrimize gelmiştir. Bu zat, Çanakkale muharebesinde Ulu Şef'imiz Atatürk'ün Conkbayır'ında hayatını kurtaran saati aramaktadır. Mümessil, şimdiye kadar yaptığı tahkikat neticesinde Ulu Şef'in canını kurtararak parçalanan bu saati Atatürk, o zamanlar Liman von Sanders Paşa'ya hatıra olarak hediye etmiş ve Liman Paşa, Almanya'da vefat ettiği zaman eşyaları müzayede ile satılmış olduğundan bu saati Amerika zenginlerinden biri değerli bir fiyatla almıştır. Mümessil diğer bir ihtimale göre bu saatin İnkılap Müzesi'nde olduğunu söylemektedir. Eğer saat İnkılap Müzesi'nde de yoksa fabrika, o zaman saatin bulunduğu yeri bilene 2 bin Lira mükâfat verecektir."¹⁸

Türk basınının konuyla ilgili haberleri bunlarla sınırlı değildi. Atatürk'ün kaybolan saati hakkında yazılar yazıldı, Omega şirketinin temsilcisiyle yapılan röportajlar yayınlandı. Türk basının önde gelen ismi Peyami Safa da saat konusunu ele alarak şu yazıyı yazdı:

"Dünkü Cumhuriyet'te okudum: İsviçre'de bir saat fabrikası, İzmir'deki acentesine gönderdiği bir mektupta, Çanakkale'de Atatürk'ün hayatını kurtaran saati bulana 250 bin Frank ve bu saatin kimde olduğunu bildirene bin Frank vadetmiştir.

Acaba İsviçreli fabrika bu teklifi Atatürk'ün büyük hatırasına mı, yoksa üstüne isabet eden kurşunu geri çevirerek bir kumandanın hayatını kurtaracak kadar sağlam herhangi bir saate mi kıymet verdiği için yapıyor?

Her ikisine de. Çünkü bu saat alelâde bir adamın hayatını kurtarsaydı, ilk kadehini Napoléon için ayrıca kıymetlenen meşhur bir Fransız konyağının reklamı gibi, büyük cazibesini tarihten almış olmaz ve 250 bin yeni saate muadil bir kıymet kazanamazdı. Fakat bu teklifi yapan bir müze idaresi değil de bir saat fabrikası olduğu için, herhalde kahraman sahibine olduğu kadar, saatine de kıymet verdiği anlaşılıyor.

Atatürk'ün hatıratı bize öğretiyor ki, Conkbayır'ında üstüne isabet eden kurşunu onun göğsüne girmekten men eden saat, kendisi tarafından General Liman von Sanders'e hediye olarak verilmişti. Bu tarihi saatin Türkiye'de kalmış veya Almanya'dan tekrar vatana dönmüş olduğunu biliyoruz.

Eğer saat Türkiye'de ise -ki zannetmiyoruz- İsviçre'deki fabrika nafile uğraşiyor. İki yüz elli bin değil, bir o kadar milyon frank verse, hiç zannetmem ki bu saate sahip

¹⁸ Yeni Asır, 17 Son Kânun 1939.

olan vatandaş onu milletin müzesine hediye etmek dururken bir yabancı memlekete satmaya kalksın. Elbette Türk hükümeti, bu vatandaşın fedakârlığını karşılıksız bırakmaz ve en müsait şekilde ona tarihi şükran borcunu öder. Çünkü Conkbayırı'nda düşman kurşununu geriye iten saat yalnız Atatürk'ün değil, Çanakkale'de ve Kurtuluş Savaşı'nda bütün Türk yurdunun hayatını kurtarmıştır. Bu saat eğer Türkiye'de ise bir fabrika reklamı olarak memleket hudutlarından dışarıya atılmak için değil, kendisini Türkün yüreğine siper eden bir milli şuur sembolü olarak müzelerimizde saklanmak için son bahtiyar sahibinin elinde hükümetin bir davetini bekliyor. Dünyada, bu derecesinde bile, hiç şüphesiz pek çok sağlam İsviçre saati vardır; fakat ebedi hatırasıyla bizim ana yurdumuzda biriciktir. O adamdan bu toprağa yadigâr kalan hatıralar arasından kimseye zırnık veremeyiz.”¹⁹

(Cumhuriyet, 24 Ocak 1939)

Peyami Safa'nın bu yazısına rağmen Omega firmasının İzmir temsilcisinin, saati aramak maksadıyla İstanbul'a gelmiş olduğunu biliyoruz. Bir gazetede yer alan şu haber, İsviçre firmasının çabalarını anlatıyor:

“Conkbayırı'nda Ebedî Şef'imizin hayatını kurtaran saat. İsviçreli bir fabrikanın mümessili bunu aramaya geldi. Maruf bir İsviçre fabrikasının İzmir mümessili dün İzmir'den şehrimize gelmiştir. Bu gelişme sebep, Ebedî Şef Atatürk'ün Çanakkale'de Conkbayırı'nda hayatını kurtaran saati veya bunun halen kimde olduğunu bulmaktır. Mezkur fabrika, geçenlerde kısaca yazdığımız gibi bu saati, her ne pahasına olursa olsun, ele geçirmek kararında olduğunu İzmir mümessiliğine bildirmiştir. Mümessilin tahkikatına göre bu saat, Ebedî Şef tarafından bir hatıra olmak üzere o zaman Alman generali Liman von Sanders'e hediye olunmuştur. General vefat edince eşyaları müzayede ile satılmış ve saati büyük bir para mukabilinde bir Amerikalı satın almıştır.

Yine bu tahkikata göre mezkur saat; halen şehrimizde ve İnkılâp Müzesi'nde bulunmaktadır. İşte mümessil, şehrimizde bu cihetleri tespit edecektir. Eğer bu iki haber de tahakkuk etmediği takdirde bu kıymetli saatin halen bulunduğu yeri veya zatı haber verene fabrika 2000 Türk Lirası hediye edecektir.

Saatin İnkılâp Müzesi'nde olduğu tahakkuk ettiği takdirde, Ebedî Şef'imizin göğsünde alçak bir kurşuna hedef olarak onu kurtaran böyle kıymetli bir hatıranın velev ki milyonlar, milyarlar verirse dahi satılamayacağı bedihi bulunmaktadır.”²⁰

19 Peyami Safa, “Atatürk'ün Saati”, Cumhuriyet, 18 İnkincikânun 1939. Bu yazı, Ulus gazetesinin “Türkiye Basını” kısmında aynen yayınlanmıştır: Ulus, 19 Sonkânun 1939. 2012'de Anadolu Ajansı muhabirine bir demeç veren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Müdürü Yrd. Doç. Dr. Mithat Atabay, Peyami Safa'nın bu mektubundan “Reşat Nuri Güntekin'in mektubu” olarak söz etmiştir. Sabah, 9 Mart 2012.

20 Son Telgraf, 20 2 inci Kânun 1939.

Dönemin önemli gazetecilerinden Salâhaddin Güngör, firmanın İstanbul'da bulunan temsilcisi Fazlı Balkan ile yaptığı aşağıdaki uzun mülakatla gelişmeleri kamuoyuna duyurdu:

“Hepimiz biliyoruz: Türk milleti, bugünkü varlığını kırık bir saate borçludur. Eğer Conkbayırı'nda, onun göğsü üzerine isabet eden serseri misketin amansız saldırışı, bir çelik saatin yanında tevkiif edilmemiş olsaydı, biz Atatürk'ün çelik yüreğinden, daha yirmi üç sene evvel mahrum kalacaktık!

Conkbayırı, Miralay Mustafa Kemal'in şahsında, Atatürk'ü, az kalsın doğmadan şehit ediyordu. Gazeteler, son günlerde bu tarihi saat etrafında, müphem bazı haberler neşrettiler: 'İsviçre'de bir saat fabrikası, saati bulana iki yüz elli bin Frank (bizim paramızla yetmiş beş bin Lira), kimde olduğunu haber verene bin Frank, vadetmiş ve İzmir'deki mümessilini, bu müzelik hatırayı aramaya memur ederek İstanbul'a göndermiş! O zat da birkaç günden beri şehrimizde bulunuyormuş.'

Tarihi saatin akıbeti hakkında, sarıh malumatı nereden alabilirim diye uzun uzadıya düşünmeye lüzum yoktu. Fabrikanın şehrimize geldiği söylenen mümessilini bulup, konuşmaya karar verdim. Atatürk'ün saatini aramak üzere İstanbul'a gelen zat, bazı İsviçre saat fabrikalarının Türkiye depositeri olan Fazlı Balkan adında bir vatandaşdır. Kendisini, İzmir'e dönmek üzere bulunduğu sırada, Beyoğlu'ndaki otelinde ziyaret ettim.

Fazlı Balkan, bana İstanbul'a geliş sebeplerini şöyle anlattı: 'Her şeyden evvel söyleyeyim ki, ben hakiki bir Türküm ve her hakiki Türk gibi, Atatürk'ün hatıralarına candan bağlı bir adamım. Mensup olduğum fabrikadan emir almamış olsam bile, şahsen, Türk milletinin mukadderatını değiştiren bu kadar kıymetli bir hatırayı ele geçirmek için, hiçbir yorgunluktan çekinmeyecektim. Atatürk; hatıralarında bu saati Alman generali Liman von Sanders'e hediye ettiğini haber verir. Biz de tetkiklerimize, evvela bu noktadan başladık ve von Sanders'in terekisi satılırken, bu paha biçilmez saatin de yüksek bir bedel mukabilinde bir Amerikalının eline geçtiğini tespit ettik. O günden beri saati Amerika'nın her tarafında aramaktayız. Yaptığımız araştırmalardan, bir netice alamadıkça da, henüz ümidimizi kesmiş değiliz. Saati bir yandan hükümetimiz de kendi vasıtasıyla araştırmaktadır.

Fazlı Balkan'a sordum:

- Bu, nasıl bir saatti?
- Eski sistem, kapağı siyah renkte orkide bir saat! Mektepten yeni çıktığı sıralarda, annesi tarafından hediye edildiği için, Atatürk; bu saati 'ana yadigarı' olarak senelerce muhafaza etmiş. Conkbayırı'nda düşmanla çarpıştığı sırada bu küçük saat, ceketinin cebinde bulunuyormuş.

Sohbetin bu kısmında, Atatürk'ün yaralanmasını ve sonrasını anlatan Fazlı Balkan, şöyle devam ediyor:

“Üç günden beri müzeleri dolaşmakla meşguldüm. Saat hakkında bizi tenvir edebileceklerine ihtimal verdiğim vasıtalarından hiç birini ihmal etmiyorum. Araştırmalarımıza bir kat daha hız vereceğiz. Saatin Türkiye hudutları dahilinde bulunmadığı bizce muhakkaktır. Yetmiş beş bin Liralık mükâfat vadinin tesirini göstereceğine şüphe etmiyoruz. Fabrika, icap ederse, bu uğurda daha büyük bir meblağı gözden çıkaracaktır.

Peşami Safa'nın, şayet saat bir Türk vatandaşının elindeyse, bunu, milyonlara de verse bir yabancı şirkete satmayacağını belirttiği yazısını hatırlatan gazeteciye Fazlı Balkan şu

cevabı verir:

- Tamam. Ben de bu noktaya bilhassa işaret etmek isterim. Fabrikamız, Atatürk'ün saatini, kasalarında hapsetmek yahut onu maddi istismar vasıtası yapmak fikrinde değildir. Saati, her nerede bulursak bulalım ve uğruna ödeyeceğimiz para, ne kadar yüksek olursa olsun, onu kendimize mal etmeyeceğiz. Kararımız şudur: Saati ele geçirir geçirmez, müzelerin birinde teşhir edilmek üzere derhal Türkiye hükümetine hediye edeceğiz! Belki de, saati aramak üzere, bir Amerika seyahatine bile çıkmak icap edecektir.”²¹

Mülakatın bizce en önemli yönü, Atatürk'ün Liman von Sanders Paşa'ya hediye ettiği saatin bir Amerikalı tarafından satın alındığının en resmi ağızdan dile getirilmiş olmasıdır. Basında yaptığımız taramada, sonraki dönemde saatin bulunması hakkında yürütülen çabalar hakkında haber ve yorumlara rastlamadık. Ancak von Sanders'in ölümünden ve eşyalarının müzayede satılmasından haberdar olmayan ya da haberi olduğu halde önemsemeyen Türk hükümetinin de devreye girdiğini görüyoruz. Daha doğrusu, Türk basınındaki bu tartışma Almanya'da da bazı gelişmelere yol açtı. Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu'ndan Başvekalet'e, 21 Mart 1939'da gönderilen şu yazı, bazı yanlış bilgiler içermesine rağmen, gelişmelerin Almanya boyutuna ışık tutmaktadır:

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
İkinci Daire Reisliği
I. Şube
33542
108

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
Tarih: 21 Mart 1939
Rahibe Atatürk'ün saati h.

Müksek Başvekalet'e

Almanya'da "Deutsche Evangelische Pfarrgemeinde Aussig" adresini veren "Kirchenrad Prof. Ludwig Baier" adlı bir rahip, 16 Şubat 1939 tarihli bir mektupla Berlin Büyükelçiliğimize müracaat ederek, Türk gazetelerinden naklen "Aussiger Tageblatt" gazetesinin 7/2/1939 tarihli nüshasında, bir İsviçre saat fabrikasının, Çanakkalede Atatürk'ün cebinde bir kurgunla parçalanan ve bu suretle kendisinin hayatını kurtaran bir saatin nerede olduğuna dair malumat verenlere 750 İsviçre Frankı mükâfat verdiği ve mezkûr saati fabrikanın 200.000 İsviçre Frankına satın alması da hazır olduğu hakkında intişar eden bir fıkrayı mevzu bahis ederek, bu saatin nerede bulunduğunu büyük Elçiliğe ihbarı vazife telâkki ettiğini bildirmiştir.

Rahibin ifadesine nazaran, saat "Longines" firmasının anahtarlı bir gümüş saati imiş. Bir taraftan girmiş olan merminin izleri öbür taraf kapağında görülmekte imiş. Zemberek kapağında bir Türkçe kelime mahkûk bulunmakta imiş. Saat Atatürk tarafından bir Alman zabıtine hediye edilmiş ve nihayet bir Avusturyalının eline geçmiş, Rahibin işbu ifadelerinin doğru olup olmadığı vekaletimce malum değildir. Saatin ebedî Şef'eden kimlere geçmiş ve

1 4 19

"Almanya'da Deutsche Evangelische Pfarrgemeinde Aussig adresini veren Kirchenrad Prof. Ludwig Baier adlı bir rahip 16 Şubat 1939 tarihli bir mektupla Berlin Büyükelçiliğimize müracaat ederek, Türk gazetelerinden naklen Aussiger Tageblatt gazetesinin 7/2/1939 tarihli nüshasında, bir İsviçre saat fabrikasının, Çanakkale'de Atatürk'ün cebinde bir kurşunla parçalanan ve bu suretle kendisinin hayatını kurtaran bir saatin nerede olduğuna dair malumat verenlere 750 İsviçre Frankı mükâfat vaad eylediği ve mezkur saat fabrikasının 200.000 İsviçre Frankına almaya hazır olduğu hakkında intişar eden bir fıkrayı mevzu bahs ederek, bu saatin nerede bulunduğunu büyükelçiliğe ihbarı vazife telakki ettiğini bildirmiştir.

Rahibin ifadesine nazaran, saat Longines firmasının anahtarlı bir gümüş saati imiş. Bir taraftan olan merminin izleri öbür taraf kapağında görülmekte

immiş. Zemberek kapağında bir Türkçe kelime mahkuk bulunmakta imiş. Saat Atatürk tarafından bir Alman zabıtine hediye edilmiş ve nihayet bir Avusturyalının eline geçmiş. Rahibin işbu ifadelerinin doğru olup olmadığı vekaletimce malum değildir. Saatin Ebedi Şef'ten kimlere geçmiş ve saati tanıyabilecek zatların kimler olduğunun tahkikini ve Atatürk'ün Çanakkale'de hayatını kurtarmış olan işbu tarihi saatin, Rahip Ludwig Baier

21 Salâhaddin Güngör, "Umumi Harb'de Conkbayırı'nda Atatürk'ün Hayatını Kurtaran Saat", *Cumhuriyet*, 24 İkincikânun 1939.

tarafından nerede bulunduğu bilindiği iddia olunan saat olduğu kat'i olarak anlaşıldığı takdirde yapılacak muamelenin emir ve işaretini yüksek takdir ve tensiplerine arz eder ve derin saygılarımı sunarım.”²²

Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu'ndan

Başvekalete, 21 Mart 1939'da gönderilen yazı.)

Hariciye Vekaleti'nden alınan bu yazı, Başvekil Yerine Müsteşar Vekili B. Kutay imzasıyla 27 Mart 1939'da Maarif Vekilliğine, şu talimatla gönderildi: “Ebedi Şef Atatürk'ün Çanakkale'de hayatını kurtarmış olan tarihi saat hakkında bu kere Hariciye Vekilliğinden alınmış olan 21.3.1939 tarihli ve 33542/108 sayılı tezkere sureti bilece sunulmuştur. Keyfiyetin tedkik ile bu saatin mübayası hakkındaki mütalaalarının ve satın alınması istenilirse karşılığının vekaletinizce temini mümkün olup olmayacağına bildirilmesini rica ederim.”²³

C- Saatin Akıbeti

Elimizdeki Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, Maarif Vekaleti'nin bu yazı üzerine neler yaptığı ve herhangi bir sonuç alıp almadığını aydınlatmaya yeterli değildir. Şimdilik, ileride ortaya çıkacak yeni belgelerin meseleyi bütün yönleriyle aydınlığa kavuşturmasını beklemek ve ummak durumundayız. Ancak Atatürk'ün Liman von Sanders'e hediye ettiği saat ve akıbeti sonraki dönemde de çeşitli şekillerde gündeme geldi. 1955'te bir gazete, Mustafa Kemal Derneği'nin bir girişiminden söz eden şu habere yer verdi: “Atatürk'ün Hayatını Kurtaran Saat. Mustafa Kemal Derneği, Batı Almanya Başvekili Adenauer'a önümüzdeki hafta mektup gönderecektir. Dernek, halen Alman generali Von Sanders'te bulunan Atatürk'ün saatinin şehrimizdeki Atatürk Müzesine gönderilmesi hususunda Adenauer'ın tavassutunu isteyecektir. Bahis konusu saat, Çanakkale Savaşında Atatürk'ün göğsüne isabet eden şarapnel tarafından parçalanan ve bu suretle Atatürk'ün hayatını kurtaran tarihi saattir.”²⁴

Haberi veren Tan gazetesinin sonraki sayıları da tarandı. Ancak haberde bildirildiği gibi, derneğin sonraki hafta Almanya Başbakanı Adenauer'a bir mektup gönderdiği yönünde bir habere rastlanmamıştır. Ayrıca Cumhuriyet, Milliyet, Son Telgraf ve Gece Postası gazeteleri de tarandığı halde, Tan'daki bu habere veya Adenauer'a mektup gönderildiğine dair bir bilgiye rastlanmadı.

Saati bulma çabasından sonuç alamadığı anlaşılan İsviçreli saat firması Omega, 10 Kasım 1966'da, Atatürk'ün ölüm yıldönümünde gazetelere, tepkiyle karşılanan şu ilanı verdi:

“Bir Kahramanın Hayatını Kurtaran Saat.

Çanakkale'de Conkbayırı'ndaki korkunç savaşlarda yaralanan Anafartalar Cephesi Kumandanı Mustafa Kemal'in ölümden kurtulduğunu hemen herkes bilir.

Fakat bir çok kimsenin bilmediği nokta bu saatin bir Omega olduğudur.”

Reklamın sonraki kısmında, Ruşen Eşref'in kitabından yaralanma sahnesi aktarılıp sonunda Atatürk'e şu sözlerle saygı ifade ediliyor: “Omega, Büyük Atatürk'ün ölmez

22 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-10-00-00-1-7-14-2-3.

23 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-10-00-00-1-7-14-1.

24 “Atatürk'ün Hayatını Kurtaran Saat”, Tan, 26 Şubat 1955.

hâtırası önünde tâzimle eğilir ve bu tarihi hadiseden dolayı sonsuz bir şeref ve iftihar duyar.”²⁵

Gazeteci İlhan Selçuk, Milliyet gazetesinde çıkan Omega reklamını eleştirdi. Omega'nın reklam yazısını aynen fakat saatin markasını vermeden alan yazar, şöyle devam etmiştir:

“Görüldüğü gibi yabancı saat kumpanyası dehşetli bir Atatürkçü kesilmiştir. Atatürk'ün ölüm yıldönümünde, 10 Kasım günü, on binlerce Lira vererek gazeteleri reklamlarla donatıyor, Atatürk'ün aziz hatırasını saygıyla anarak, malının reklamını yapıyor:

- Ey ahali! Atatürk'ü seven her Türk, Atatürk'ün hayatını kurtaran saat hangi marka ise onu kullanır. Büyük Atatürk şirketimizin saatini kullanırdı.

Bu zeki reklamın sahiplerini yalnız buluşlarından ötürü değil, özdenlikleri yüzünden de kutlamak gerekir. Şimdiye dek Atatürkçü olanlar arasında neler görmemiştik! Şeyh sakalı öpüp de oy goygoyculuğuna çıkan Atatürkçü idi. Amerikan kumpanyasının komisyoncusu pervasız 'Biz Atatürkçüyüz' diyordu... İsviçre saat kumpanyası neden Atatürkçü olmasındı?”²⁶

En son olarak, Çanakkale Muharebeleri'nin 90. Yılı hazırlıkları sırasında, saatin akıbeti Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla Berlin Büyükelçiliği tarafından yeniden araştırıldı. Büyükelçilik tarafından Alman makamları nezdinde yapılan bu girişim sonucu, resmi kayıtlarda Liman von Sanders adını taşıyan bir müze bulunmadığı gibi, Von Sanders'in şahsi eşyalarının sergilendiği bir müzenin de tespit edilemediği bildirildi. Türk hükümeti, zamanında bu saatin akıbetini çok araştırmış, hatta Liman Von Sanders'in ailesinden satın almak istemiştir. Aileden gelen cevapta, Von Sanders'in ölümünden sonra, diğer vitrin eşyalarıyla birlikte bu saatin de satılmış olduğu ve nerde olduğunun bilinmediği bildirilmiştir²⁷

Ele aldığımız konuda cevaplanması gereken en önemli soru, Atatürk'ün Liman von Sanders'e hediye ettiği saatin ne olduğudur. Kaynaklarda bu soruya verilen iki cevapla karşılaşmaktadırlar. Bunlar, von Sanders'in ölümünden sonra bir Amerikalı tarafından satın alındığı²⁸ ve çalındığıdır.²⁹ Atatürk tarafından imzalanarak hediye edilen banknotun dikkatsizlik nedeniyle kaybedilmesi³⁰ veya hırsızların, çeşitli hilelerle diplomatların saatlerini çaldıkları³¹ Atatürk'ün saatiyle ilgili yoğun tartışmaların yaşandığı günlerde

25 *Milliyet*, 10 Kasım 1966.

26 İlhan Selçuk, *Mustafa Kemal'in Saati*, Kitap Yayınları, İstanbul 1969, s.9-10.

27 Sermet Atacanlı, *a.g.e.*, s.168-169, Dipnot:173.

28 Son Posta ve Yeni Sabah gibi dönemin gazeteleri ve Omega firmasının İzmir Temsilcisi Fazlı Balkan, saatin bir Amerikalı tarafından satın alındığı bilgisini veriyorlar. Saatin Almanya'da Soudus aile koleksiyonunda olduğu da ileri sürülmektedir. Fikret Günesen, *Atatürk ve Çanakkale, Mustafa Kemal'in Doğduğu Yer: Çanakkale*, İleri Yayınları, İstanbul 2006, s.339, dipnot:87.

29 Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, İstanbul 1966, s.27; Lord Kinross, *a.g.e.*, s.155, dipnot: 1; Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s.257, dipnot:1. Emekli Albay Haydar Mehmet Alganer saatle ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: “Ben Münih'te konsolos iken Liman von Sanders Paşa ile görüşürdüm. O, bu saati çok kıymetli bir hatıra olarak saklardı. Bir ara, kendisine ihtiyarlığında bakması için bir kadınla evlenmişti. Duyduğuma göre, I. Dünya Savaşı'ndan sonra hükümet, Paşa'ya bir mektup yazarak saati Askeri Müze'ye konulmak üzere istetmiş. Paşa'nın eşi ise, evlerine hırsız girdiğini, bir çok eşya ile birlikte saatin de çalındığı cevabını vermiş. Sermet Atacanlı, *a.g.e.*, s.169, Dipnot:173.

30 Atatürk'ün imzasını taşıyan bir beş liralık banknotun Tefvik Rüştü Aras tarafından kaybedildiği haberi, Şubat 1939'da pek çok gazetede yer aldı: “Londra Büyükelçimiz Tefvik Rüştü Aras, ekspresle İngiltere'ye giderken Lüleburgaz'da tren memurlarına verdiği paralar arasında Atatürk'ün el yazısıyla imzasını taşıyan bir beş liralığı da yanlışlıkla vermiştir. Tefvik Rüştü Aras, eğer kabilsse buldurularak kendisine iadesini ve bunu geri verecek şahsa birkaç mislini ödeyeceğini söylemiştir. *Cumhuriyet*, 9 Şubat1939; *Akşam*, 9 Şubat1939; *Haber*, 9 Şubat 1939.

311930'da basında Amerika Elçiliği Sekreteri'nin çalınan saatleri hakkında şu haber yer aldı: “Amerika Sefareti

gazetelere yansıyan haberler arasında dikkat çekici olanlarıdır. Atatürk'ün hayatını kurtaran saati değişik şekillerde Türk yazarlarına ve şairlerine ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Tarihte yaşanan olayların alternatif hallerinin gerçekleşmesi halinde nasıl bir gelişme yaşanacağına dair bir kurgu yapan yazarlar³² olduğu gibi Türk şiirinin usta isimlerinden Melih Cevdet Anday da, Atatürk'ün saatlerini dizelerinde şöyle yansıtır:³³

Atatürk'ün Bir Saati Vardı

Atatürk'ün bir sözü vardı

Yediveren gül gibi açardı

Atatürk'ü bir atı vardı

Etilerden beri yaşardı

Atatürk'ün bir resmi vardı

Buğday tarlası gibi ağardı

Atatürk'ün bir saati vardı

Durmadı.

Sonuç

Atatürk'ün gayet anlaşılabilir şekilde anlattığı bu olay hakkında Türkiye'de bazı çevreler, bilimsel temeli olmayan savlar ileri sürmektedir. Son zamanlarda Türkiye'de, doğru bildiğimiz her şey hakkında tereddüt yaratmaya dönük bir tahrifat propagandası yapılmaktadır. "Tarihimize yüzleşmek" ve "resmi tarihle hesaplaşmak" adı altında hiçbir etik değer gözetmeden yapılan propagandanın önemli isimlerinden biri, Atatürk'ün Çanakkale'de yaralanmadığını ileri sürebiliyor.³⁴ Bu gibi haksız, maksatlı ve tarih bilimiyle bağdaşmayan yalan, yanlış ve iftiralar ne yazık ki Türkiye'de gündem oluşturmakta ve daha acısı "tarih ve tarihçilik" olarak itibar görmektedir.

Kâtipi Matmazel Kolp, Tom Tom Sokağ'ında 24 numaralı apartmanda oturmaktadır. Dün bu apartmana meçhul bir adam gelmiş, Matmazel Kolp'un validesiyle apartmanda bir müddet oturmuştur. Meçhul adam, 'Ankara'dan sefaret müsteşarı Matmazel Kolp'a bir mektup gönderdi. Fakat mektubu kendisine vermek lazımdır. Matmazel yok mu?' demiştir. Matmazelin validesi Miss Kolp, şimdi apartmanda olmadığını ve birazdan geleceğini söylemiştir. Meçhul adam, 'Peki, ben sonra gelirim, diyerek çıkıp gitmiştir. Biraz sonra apartmanda her biri 300 Lira kıymetinde olan iki kıymetli saatin yerinde yeller estiği görülmüştür. Mektup hikayesini uyduran meçhul adamın meşhur sabıkallardan biri olduğu anlaşılmıştır." *Akşam*, 2 Kânunuevvel 1930.

32 Seyfi Öngider, "alternatif tarih hikayesi" olarak değerlendirdiği bu yaklaşımında Mustafa Kemal Paşa'nın 1915'te Çanakkale'de hayatını kaybettiği varsayımından hareket ederek 10 Ağustos 1915'te yaşanan bu olayı; Mustafa Kemal'in ağır yaralandığı şeklinde kurguluyor. Devamında, Mustafa Kemal'in yüksekçe bir taşa oturtulduğu ve kanamasını durdurmak için ilk müdahale yapıldığı, İngilizlere karşı zafer kazanılmasına rağmen, çok kan kaybeden Mustafa Kemal'in şehit olduğunu kurguluyor. Seyfi Öngider, *Mustafa Kemal'in Saati*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2013, s.11-14.

33 <http://okulsiirleri.com/ataturkun-bir-saati-vardi-melih-cevdet-anday/> (Erişim: 24 Nisan 2018; 20.55)

34 Atatürk'ün Çanakkale'de yaralandığına dair yerli ve yabancı onca belgeye rağmen, Yavuz Bahadıroğlu, Atatürk'ün yaralandığına inanmıyor. Şu satırlar ona aittir: "Gazi olmak, savaşta yaralanmak anlamına geliyorsa, Atatürk hiçbir savaşta hiçbir yerinden yaralanmadı... Gerçi Çanakkale savaşları sırasında göğsüne gelen bir kurşunun saatini parçaladığını kendisi anlatıyor, ama bu olayın belgesine rastlanmamıştır. Bu durumda herkes kendince yorumlamakta özgürdür. Tarihçi de 'yok' farz etmekte mazurdur!" Atatürk'ün ağzından olayı anlatan Bahadıroğlu, şu yargıya varıyor: "Neyse: Ortada 'delil' olmadığına göre, bu sadece bir 'iddia'dır. Tarih iddialar üzerinden değil, belgeler üzerinden yazılır." Yavuz Bahadıroğlu, Atatürk'e "Müşir" rütbesi ve "Gazi" unvanı niçin verildi?", *Yeni Akit*, 25 Şubat 2015.

Atatürk'ün saatinin akıbeti de, tarihimizde zamanında yapılmayan, düşünülmeyen, zaman geçince de gerçekleştirilemeyen pek çok ihmalkârlık ve ilgisizliklerden birisi olarak geçmişin karanlıklarında kalacaktır. Liman von Sanders'in hayatta olduğu dönemde bu saatin Türkiye'ye geri getirilmesi pekala mümkün olduğu halde, böyle bir fikir gündeme gelmemiştir. Atatürk'ün hayatını kurtardığı bilinen, kayıt altına alınmış ve Münih'teki Türkiye Konsolosu Emekli Albay Haydar Mehmet Alganer, von Sanders ile görüştüğü ve saatin kendisinde olduğu bilinirken neden niyet edilmemiş, anlaşılması ve izahı zordur. Bir gün saatin bir yerlerde ortaya çıkması temenni edilir. Öte yandan, saatin izini Amerika'da sürme fikri birkaç kere gündeme getirilmiş olmasına rağmen, uygulandığına veya sonuç alınmadığına dair bilgi sahibi değiliz. Bununla birlikte geç de olsa, saatin Amerika'da araştırılmasının yeniden gündeme getirilmesi tarihimize olduğu kadar Atatürk'e de vefanın gereği olduğunu düşünüyoruz. Bu çabayla sonuç alınmasa bile, en azından bir vefa borcu yerine getirilmiş olur.

KAYNAKÇA

A- Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

B- Gazeteler

Akşam, 2 Kânunuevvel 1930; 9 Şubat 1939.

Cumhuriyet, 17 İkincikânun 1939; 9 Şubat 1939.

Haber, 16 İkincikânun 1939; 9 Şubat 1939.

Milliyet, 10 Kasım 1966.

Sabah, 9 Mart 2012.

Son Posta, 16 İkincikânun 1939.

Son Telgraf, 17 2 inci Kânun 1939; 20 2 inci Kânun 1939.

Tan, 31 Temmuz 1936.

Ulus, 19 Sonkânun 1939.

Yeni Asır, 17 Son Kânun 1939.

Yeni Sabah, 20 Kanunusani 1939.

C- Kitap ve Makaleler

A. Afetinan (1999), *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, İstanbul.

"Atatürk'ün Hayatını Kurtaran Saat", *Tan*, 26 Şubat 1955.

Abidin Daver, "Nuri Conker ve Conkbayırı Muharebeleri 5", *Cumhuriyet*, 23 İkincikânun 1937.

Atacanlı, Sermet (2006), *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, MB Yayınevi, İstanbul.

Aydemir, Şevket Süreyya (1985), *Tek Adam*, 1. Cilt (1881-1919), (10. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Bahadıroğlu, Yavuz, "Atatürk'e 'Müşir' Rütbesi ve 'Gazi' Unvanı Niçin Verildi?", *Yeni Akit*, 25 Şubat 2015.

Borak, Sadi (1966), *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, İstanbul.

Günesen, Fikret (2006), *Atatürk ve Çanakkale, Mustafa Kemal'in Doğduğu Yer: Çanakkale*, İleri Yayınları, İstanbul.

Kannengiesser, Hans (2009), *Çanakkale'de Türklerle Beraber*, Çeviren: Mehmet Serez,

Timaş Yayınları, İstanbul.

Lord Kinross (1984), *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Sander Yayınları, İstanbul.

Mustafa Kemal (1990), *Anafartalar Muhârebâtı'na Ait Tarihçe*, Yayınlayan: Uluğ İğdemir, TTK Basımevi, Ankara.

Öngider, Seyfi (2013), *Mustafa Kemal'in Saati*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

Ruşen Eşref (1918), "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat", Çanakkale, 5/18 Mart 331/1915, Yeni Mecmua'nın Fevkalade Nüshası, (18 Mart 1918), Hilal Matbaası, İstanbul, ss.130-143.

Ruşen Eşref (1930), *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Devlet Matbaası, İstanbul.

Safa, Peyami, "Atatürk'ün Saati", *Cumhuriyet*, 18 İkincikânun 1939.

Salâhaddin Güngör, "Umumi Harb'de Conkbayırı'nda Atatürk'ün Hayatını Kurtaran Saat", *Cumhuriyet*, 24 İkincikânun 1939.

Sanders, Liman von (1999), *Türkiye'de Beş Yıl I*, Çeviren: Örgün Uğurlu, Cumhuriyet Kitapları, Ankara.

Selçuk, İlhan (1969), *Mustafa Kemal'in Saati*, Kitaş Yayınları, İstanbul.

Şapolyo, Enver Behnan (1958), *Kemâl Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul.

Tarih IV (1931), Devlet Matbaası, İstanbul.

D- İnternet Kaynakları

<http://www.internethaber.com/ataturku-kurtaran-saati-hirsiz-calmis-321898h.htm>.

Eklenme tarihi: 17/01/2011, 18:12; Güncelleme: 29/10/2015, 10:34. (Erişim: 29 Nisan 2018; 23.15)

<http://okulsiiirleri.com/ataturkun-bir-saati-vardi-melih-cevdet-anday/>_(Erişim: 24 Nisan 2018; 20.55)